

VATANPARVARLIK TARBIYASIDA TEMUR TUZUKLARINING AHAMIYATI

Qodirov Samandar Bobir o'g'li

Fergana State University

Cadet of the Faculty of military education

Annotatsiya: *Maskur maqola yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda "Temur tuzuklarini o'rni haqida yoritilgan. Soxibqiron qalami bilan insho etilgan "Temur tuzuklari" yoshlar qalbiga bemisl g'urur joylab, ularni chinakam inson qilib etishtirishda, qo'rqmas va do'vyurak, aqlli va vatanparvar sifatida tarbiyalashda bebaho bir maktab vazifasini ado etadi. Amir Temurning tarixiy asarlari va ularning yozilishiga munosabati, xaqqoniy bo'lishiga talabchanligi taxsinlarga loyiqdir. Ko'z oldimizda katta bilimga ega bo'lgan, donishmand, teran hayotiy tajriba sohibi bo'lgan, kelajak avlodlarni o'yilgan, ona yurt, mulku millat uchun kuyib-yongan zaxmatkash inson siymosi turadi.*

Kalit so'zlar: *Amir Temur, vatanparvarlik, istedodli sarkarda, Temur tuzuklari, Nizomiddin Shomiy.*

Soxibqironning suronli davrini anglab etishda u haqda yozilgan va yozilayotgan asarlarning ahamiyati benihoyat kattadir. Bu borada, ayniqsa, bevosita uning nomi bilan bog'liq, uning o'zi kog'ozga tushirgan "Tuzuklar"ning bebaho manba ekanligi kundan ham ravshan. Ushbu yodgorlik Amir Temur shaxsiyati va uning davri haqida, davlat tuzilishi va saltanat yuritish xususida, usha davr obi havosi, umuman odamlar aro munosabatlar turg'isida keng tasavvur bera oladigan noyob durdona asardir. Amir Temur saltanati, ta'bir joyiz esa, soxibqironning ijodi edi, ana shu saltanat bobomizning mashaqqatli mehnati bilan bo'y ko'rgizdi, uning qonunlari hayotiy zarurat yuzasidan dunyoga keldi, "Temur tuzuklari" esa barchasining yorqin ifodasi sifatida paydo bo'ldi. Xa, chindan ham "Temur tuzuklari" zamon zarurati va talabi bilan yaratilgandir. Buni albatta saltanat tuzgan, davlat boshqarish zaxmatlarini o'z boshidan kechirib, bu borada ulkan tajribalar orttirgan, mashxur tarix yozuvchisi Nizomiddin Shomiy so'zi bilan aytganda, "kamolotu martabalarga o'zining yetuk sa'y-harakati va jiddiy shaxdi bilan erishgan" Amir Temur singari odamgina yoza oladi, bu haqda kitob yozish shunday odamninggina qo'lidan keladi. Bu yerda shubxa bo'lishi mumkin emas. "Temur tuzuklari"ni mutolaa qilganda, uning muallifi nechog'lik yuksak ma'naviyat sohibi ekanligining shoxidi bo'lamiz.

Amir Temurning tarixiy asarlari va ularning yozilishiga munosabati, xaqqoniy bo'lishiga talabchanligi taxsinlarga loyiqdir. Ko'z oldimizda katta bilimga ega bo'lgan, donishmand, teran hayotiy tajriba sohibi bo'lgan, kelajak avlodlarni

o'ylagan, ona yurt, mulku millat uchun kuyib-yongan zaxmatkash inson siyosi turadi.

Ma'lumki, Amir Temur milodiy 1401- yilning 11- avgustida Nizomiddin Shomiyni o'z xuzuriga chaqirtiradi. Qilgan ishlarining davlatning boshlanishidan tortib, to o'sha kungacha bo'lgan tarixi haqida yozganlarini yig'ib, ortiqcha so'zlardan tozalab, bob-bob qilib tartib berishga masul qiladi, lekin shu shart bilanki, takallufu bezak berish, lof urish ziynatidan o'zingni tiyasan deydi.

Bu yerda soxibqironning o'zi va saltanati borasida yozilajak asarga munosabati, asar qanday yozilishi haqida tasavvuri juda ravshan, talabi esa yuksak ekanligi ayon bo'lmoqda. Ya'ni, soxibqiron davlati tarixi yozilganda ortiqcha takalluflarga, lofu maqtovlarga o'rin bo'lmasligi kerak... Hamma narsa faqat xaqqoniy yozilsin... Shomiy soxibqiron so'zlarini qo'llab-quvvatlab: "Yaxshi va ravon so'z uldirkim, avom xalq uning ma'nosini anglagay, xos kishilar unga ayb qo'ymagay" deydi. Soxibqiron bilan muarrixning fikrlari bir joydan chiqadi. Amir Temur: "Men ana shundoq so'zni xoxlaymen!", deya ma'qullaydi.

Muarrixga, nima uchun asar sodda yozilishi kerakligini tushuntirganda soxibqiron, uning jimjimadorlikdan xoli, sodda bo'lishini, oddiy xalq uchun bitilishini, ko'pchilik tomonidan o'qilishini nazarda tutadi: "Shu uslubda yozilgan, tashbix va mubolag'alar bilan oro berilgan kitoblarda ko'zlangan maqsadlar o'rtada yo'qolib ketadi, – deydi Amir Temur. – Agar so'z qoida-qonunidan nasibador bo'lganlardan birontasi ma'nisini faxmlab qolsa qolar, ammo qolgan o'ntasi, balki yuztasi uning mazmunini bilishdan, maqsadga etishdan ojiz. Shu sababli, uning foydasi barcha-ga barobar bo'lmaydi..." Bu so'zlar Amir Temurning umuman kitob ahamiyatini, ilmni, tarixni qanchalar qadriga etishini, chuqur anglashini ko'rsatib turibdi.

Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma"si soxibqiron va uning davlati haqida bevosita Amir Temur topshirig'i bilan yozilgan qutlug' ikki kitobning biri edi, birinchisi G'iyosiddin Alining "Hindiston razavoti kundaligi" hisoblanadi. Har ikki kitob ham Amir Temurning nazaridan o'tgan va ma'qullanganligi ma'lum. G'iyosiddin Alining yozishicha, ushbu birinchi kitobning bitilishi haqida maxsus farmon chiqqan bo'lib, unda tarix uchun jahongirning zafarli yurishlaridan ayrimlari ta'riflanishi, keyin Hindiston yurishi tasvirlanishi lozimligi aytiladi. O'shanda ham G'iyosiddin Ali baland-parvozlikka berilmay, sodda, hamma tushunadigan tilda yozish shart qilib qo'yiladi.

Shuni aytish lozimki, asar uzoq yillar davomida qog'ozga tushirilgan, vaqt o'tishi bilan boshlangan matnga qaytilgan, qisqartirilgan, to'ldirilgan, yana davom etdirilganday ta'surot qoldiradi kishida.

“Temur tuzuklari” buyuk bobomizning jasoratlaridan biri edi. Muxtaram zotning ko’pdan ko’p davlat ishlari turgani holda, fursat topib, madaniyatimizning ko’rki bo’ladigan kitob yozishdek bir zaxmatu mashaqqatni ham o’z zimmasiga olganligi xayratlanarlikdir. Soxibqiron kitobini avlodlar uchun yozayotganini juda yaxshi angelaydi. Bu bejiz emas. Asrlar davomida asarning tillardan tillarga tarjima etilayotgani va keng takidlanayotgani, uning ustida turli tillarda tadqiqotlar olib borilayotgani “Temur tuzuklari”ning hayotiy va xaqqoniy original asarligini, insoniyat uchun zarur ekanligini isbot qilib turibdi. Chunki Amir Temur yashagan davr, uning qizg’in faoliyati, mana salkam yetti yuz yil o’tayotirki, jahonda hech kimni befarq koldirmaydi, balki oxangraboday o’ziga tortadi, qiziqish esa tobora kuchayib bormoqda.

Hayotiy xikmatlarga to’la “Temur tuzuklari”ning noyob ma’rifiy obida ekanligidan tashqari, Amir Temur siymosi, sa’jijasi, ruhiyati, tabiati, bir so’z bilan aytsak, boy shaxsiyati va insoniyligi haqida bergan ta’riflari juda muhimdir. Amir Temur “Tuzuklar”da adolatni himoya qilguvchi, so’zi bilan ishi bir, oliyjanob, kechirimli, dovyurak, qo’rqmas, zo’r tadbirlar sohibi, mohir sarkarda, ulug’ raxbar sifatida namoyon bo’ladi.

U zolimlardan mazlumlar haqqini olishda jonbozlik ko’rsatadi, chunki yaxshi biladi: mamlakat kufr (dinsizlik, ko’rnamaklik) bilan turishi mumkin, ammo zulmga chiday olmaydi. Hokimlar va sipoxdan qay birining xalqqa jabr-zulm etkizganini eshitsa, ularga nisbatan darxol adolatu insof yuzasidan chora ko’radi. Yaxshilarga yaxshilik qiladi, yomonlarni esa o’z yomonliklariga topshiradi... Davlat ishlarining to’qqiz ulushini kengashga qo’yadi, faqat bir ulushinigina qilichga qoldiradi. “...G’anim tomonidan bo’lgan navkar bizga qarshi qilich ko’targan bo’lsa, o’z yurtining tuzini halollagan bo’ladi,” – deyiladi “Tuzuklar”da. Amir Temur fikricha, o’z yurti-ning tuzini halollagan navkar, u dushman navkari bo’lsa ham, xurmatga sazovor! Chunki, u o’z yurtini himoya qildi! Biron navkar tuz xaqi va vafodorlikni unutib, savashish vaqtida o’z soxibidan yuz o’girib, Amir Temur etagini tutmoqchi bo’lsa, soxibqiron uni o’ziga eng yomon dushman deb biladi... Bular soxibqironning eng tang vaziyatlarda ham adolat va insofni birinchi o’ringa qo’yishiga yorqin misollardir.

Soxibqiron ochiq yuzlilik, raxmu shafqat bilan xalqni o’ziga rom etishni yaxshi bilardi. Xirojni raiyatdan (aholidan) kaltaklash va savalash yo’li bilan emas, balki ogoxlantirish, qurqitish, tushuntirish yo’li bilan undirishni tayinlardi. Hamisha raiyat ahvolidan ogox edi, ulug’larini og’a qatorida, kichiklarini farzand o’rnida ko’rardi. Sofdil kishilar, sayyidlar (Muhammad payg’ambar avlodlaridan bo’lgan musulmonlar), olimlar va fozillarga dargoxi doim ochiq edi. Hamisha adolatga talpinib yashar, jabru zulmdan uzoqroqda bo’lishga intilardi. Bi-ron kimsaning

xaqqi bo'lsa uni aslo unutmasdi. Hech kimdan o'ch olish payida bo'lmasdi. Ko'ngli buzuq, himmatsiz kimsalarni majlisiga aslo yo'latmas, balki majlislarida keyinini o'ylab, olisni ko'rib ish yurituvchi, kekxa va tajribali kishilar suxbatidan baxramand bo'lardi... Chinakam do'st haqidagi quyidagi so'zlar ham xalqimiz aql idrokining teranligidan xabar beradi: "Chin do'st uldirki, – deydi Amir Temur. – Do'stidan hech qachon ranjimaydi, agar ranjisa ham, uzrini qabul qiladi...".

"Temur tuzuklari" ana shunday falsafiy umumlashmalar, hayotiy xulosalarga boy qomusiy asardir.

Mustamlakachilik yillarida akademik I.Muminov "Tuzuklar"ning N.Ostroumov nashri (1894 y.) qo'l yozmasini e'lon qildirdi (1968 y.), Alixontura Sog'unuy ushbu nodir asarni ona tilimizga tarjima qilib "Guliston" jurnalida (1967 y.) chop etdirdi. Bu "Temur tuzuklari"ning shurolar davrida amalga oshirilgan birinchi tarjimasini edi. Ushbu qadamlar Amir Temur nomi qatag'on qilingan davrlardagi chinakam jasorat namunalari sifatida qadrlanishga loyiqdir.

Mustaqillik yillarida "Temur tuzuklari"ni o'rganish, nafaqat asliyatda, balki boshqa tillarda ham chop etishda jiddiy ishlar olib borgan olimlarimizdan biri akademik Buriboy Axmedov bo'ldi. U asarning 1991, 1996-yillar nashrlariga batafsil so'zboshilar yozdi, atroflicha izoxlar ilova qildi.

Asomiddin Urinboev, Xabibulla Karomatov, Hamidulla Karomatov, Ashraf Axmedov, Omonulla Buriev, Xaydarbek Bobobekov, Halim Boboev, Axmadjon Kuronbekov singari zaxmatkash olimlarimiz ham ilmiy tadqiqotlar yaratdilar va tarjimalarini e'lon qildilar. O'zbekiston xalq yozuvchisi Pirmqul Qodirovning bu boradagi sermazmun maqola va asarlari o'quvchilarda katta qiziqish o'yg'otmoqda.

Ma'lumki, "Temur tuzuklari" ikki maqoladan iborat. Birinchi maqola soxibqiron hayotining eng e'tiborli voqealaridan tashkil topdi, ular tarix xujjatlariga aylanganliklari bilan qadrlidir. Qisqa, sodda, tushunarli tilda insho etilgan voqealar o'quvchilarning turli tabaqalariga birday tushunarlidir. Muhimi, bu voqealar G'iyosiddin Ali, Nizomiddin Shomiy, Sharafiddin Ali Yazdiy asarlari singari ishonchli manbalardagi voqealarga mos keladi. Ikkinchi maqola esa davlat qonunlaridan, ya'ni tuzuklardan tashkil topdi. Bu tuzuklar saltanatning barpo bo'lish yo'lida, hayotning o'zi keltirib chiqargan hayot-bahsh qonunlar majmuasi ediki, ular bugungi kunda ham o'lkan ahamiyatga egadir.

Soxibqiron qalami bilan insho etilgan "Temur tuzuklari" yoshlar qalbiga bemisl g'urur joylab, ularni chinakam inson qilib etishtirishda, qo'rqmas va dovyurak, aqlli va vatanparvar sifatida tarbiyalashda bebaho bir maktab vazifasini ado etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. S.Mamajonov Harbiy tarix darslik Farg'ona.2021
2. Юнус Ўғуз. Амир Темур “Дунёнинг ҳокими”. – Т.: Янги аср авлоди, 2018. – 590 б. Туркия.
3. Михаил Иванин. Чингизхон ва Амир Темур. – Т.: Янги аср авлоди, 2018. – 301 б.
4. Бахтиёр Абдуғафур. Султон Жалолиддин Мангуберди. – Т.: Янги аср авлоди, 2019
5. Razin E.A. Istoriya voennogo iskusstva. 1994.
6. Mixail Ivanin. Chingizhon va Amir Temur. – Т.: Yangi asr avlodi, 2018. – 301 б.
7. Harbiy tarix san'ati, darslik H.Dadaboev. Toshkent 2013.
8. Temur tuzuklari Toshkent - 2005 y. Sharq